

De verovering van de wereld:
het wonderjaar van cultuurpauze **Ivo van Hove**

‘Shakespeare kan je helpen om de samenleving te organiseren’

2015 is hét jaar van Ivo van Hove. In Londen kaapte hij de belangrijkste theaterprijzen weg met *A View from the Bridge*, in het najaar werkt hij samen met David Bowie aan diens muziektheaterdebuut *Lazarus*, en binnenkort gaat in Wenen zijn tweede Shakespearetrilogie *Kings of War* in première. Een urgent onderzoek naar leiderschap, noemt hij het. ‘Ik hoop dat ik Henry V ben.’ **DOOR ILSE DEGRYSE EN ELS VAN STEENBERGHE, FOTO'S FILIP VAN ROE**

En dan, halfweg het gesprek, krijgt de regisseur het lastig. Zijn stem stokt, tranen wellen op in zijn keel. ‘Excuses,’ zegt hij, ‘het emotioneert me elke keer als ik hierover vertel.’ Van Hove heeft net uitgelegd waarom zijn stukken de laatste jaren almaar politieker werden. ‘Het komt door wat er in mijn leven is gebeurd. Ik woon nu zestien jaar in Amsterdam en ik heb die tolerante stad zien veranderen. De maskers zijn afgevallen. Er is een politieke moord gebeurd, en een religieuze moord. Extreemrechtse partijen die voorheen als verloren werden beschouwd, zijn salonfähig geworden. De samenleving toont nu wat ze echt voelt. Hetzelfde heb ik eerder meegemaakt met het Vlaams Blok, toen ik nog in Antwerpen woonde. Daar-tegenover staat: in New York, waar ik geregeld vertoef, zie ik hoe mensen omgaan met het drama van 9/11. Ik heb zo’n respect gekregen voor die samenleving, die nochtans bekendstaat als het toppunt van individualisme. Hoe ze op de dag van de aanslagen zelf nog een stille tocht hielden op de Brooklyn Bridge. Als ik de verhalen hoor over hoe mensen in de torens voor elkaar zorgden. Die samenhang: daar krijg ik kippenvel van. En dan was er dat belangrijke moment, vorige zomer. De crash van de MH17...’

Hier valt de conversatie stil. Van Hove neemt een paar slokken water en gaat verder met breekbare stem. ‘Er zat iemand in het vliegtuig die met Toneelgroep Amsterdam verbonden was – maar daar gaat het hier niet zo over. Wat ik wil zeggen en wat ik ongelooflijk vond: dat vliegtuig wordt neergehaald,

de lijken liggen in de wei te rotten. Niemand mag erbij komen omdat politici van alle kanten dat zo hebben bedacht. Dat heeft anderhalve week geduurd. Voor mij was dat het toppunt van barbarij. Ik bereidde toen *Antigone* voor, en dat is precies waar dat stuk over gaat: Antigone mag haar broer niet begraven. Wat Nederland toen gedaan heeft, daar was ik erg van onder de indruk. De manier waarop de lichamen naar huis zijn gehaald... Opeens was er wel die solidariteit. Langs de snelwegen waar de lijkwagens passeerden, stonden massa’s mensen. De politie greep niet in, omdat het niet nodig was. Eigenlijk was dat de totale anarchie. Ik vond het fantastisch. Op een heel juiste manier werd de politiek daar emotioneel.’

‘Theater moet je maken vanuit een persoonlijke urgentie’, zegt Van Hove. ‘Als die ontbreekt, fabriceer je “toneelstukjes”. Mijn urgentie is de laatste tien, vijftien jaar inderdaad opgeschoven naar meer politieke voorstellingen. Een keerpunt was Wagners opera *Der Ring des Nibelungen*, die ik in 2006-2008 regisseerde voor De Vlaamse Opera. Ze zeggen dat de Ring je leven verandert: het is een cliché, maar soms kloppen clichés gewoon. Ik ontdekte toen bij mezelf hoe ik over de maatschappij kan spreken via de grote verhalen die lang geleden zijn neergeschreven. In diezelfde periode maakte ik de Romeinse tragedies (waarin hij *Coriolanus*, *Julius Caesar*, *Antonius* en *Cleopatra* van William Shakespeare tot een marathon van zes uur monteerde, nvdr.). Ook daar vond ik – dit keer in het theater – mijn manier om over de samenleving te vertellen zonder ►

BIO

1958: geboren in Kwaadmechelen.

1978: stopt rechtenstudie en gaat regie studeren aan RITS.

1981: richt, samen met scenograaf en levenspartner Jan Versweyeld, theater AKT op.

1984: docent aan het Antwerpse conservatorium.

1987: artistiek leider van De Tijd.

1990: artistiek leider van Het Zuidelijk Toneel in Eindhoven.

1996: theaterfestivalprijs voor *Caligula*.

1998: artistiek leider Holland Festival in Amsterdam.

2001: directeur van Toneelgroep Amsterdam.

2004: Chevalier dans l'Ordre des Arts et des Lettres in Frankrijk.

2005: Obie Award voor beste regie, beste acteur, beste actrice, beste scenografie van een off-Broadway-productie voor *Hedda Gabler* (New York Theatre Workshop).

2015: Olivier Award voor beste herneming en beste regie voor *A View from the Bridge*.

'Ik wil extreem werk maken voor een zo groot mogelijk publiek zonder één enkele toegeving te doen. Dat lukt mij vrij aardig.'

► dat het anekdotisch of moraliserend werkt. Zeker gemoraliseer vind ik verschrikkelijk, toneel is de wereld van de subversie en van de amoraliteit. Ik ben toen ook gretig politieke filosofen gaan lezen: Benjamin Barber, Peter Sloterdijk, Martha Nussbaum.'

Nu is er dus zijn nieuwe stuk, en opnieuw is het op en top politiek. Met Toneelgroep Amsterdam brengt Ivo van Hove een bewerking van drie koningsdrama's van Shakespeare: *Henry V*, *Henry VI* en *Richard III*. Op 5 juni gaat *Kings of War* in première tijdens de Wiener Festwochen. Tot die tijd wordt er gerepeteerd in een gigantische theaterstudio in een uithoek van Amsterdam.

Waarom brengt u opnieuw een Shakespeare-trilogie?

En waarom koos u net deze drie koningsdrama's uit?

IVO VAN HOVE: Die stukken gaan voor mij over leiderschap. Dat vind ik op dit moment een van dé thema's waar we ons mee bezig moeten houden, omdat we constateren dat de grote ideologieën van de twintigste eeuw zijn opgeteerd. Het communisme, het kapitalisme, het fascisme: *deep down* voelt iedereen dat we met geen van die drie het einde van de 21e eeuw halen. Alleen zijn we er nog niet aan toe om dat te aanvaarden, we zitten in een overgangperiode waarin we nog oprispingen zien van de oude systemen. Kijk naar de discussies over de toplonen in de bankwereld. Het is toch duidelijk dat in dat systeem geen toekomst meer zit? We hebben nieuwe formats nodig om de maatschappij te organiseren, en dus ook nieuwe leiders. Shakespeare kan ons daarbij helpen. Mij helpt hij in ieder geval.

Hoe dan?

VAN HOVE: Henry V is de leider die erin slaagt zich te omringen met goede adviseurs, de goede analyses maakt en de juiste vragen stelt. Zo wil hij echt weten of hij een legitieme grond heeft om oorlog te voeren tegen Frankrijk. Hij is het typevoorbeeld van de losbol die stap voor stap, scène na scène uitgroeit tot een leider met een helikopterzicht. En belangrijk: hij durft ook te twijfelen.

Henry VI is ongelooflijk oprecht in zijn opvattingen en is religieus geïnspireerd. Hij is zoals koning Boudewijn, die uit gewetensnood weigerde om de abortuswet te ondertekenen. Ik zie er ook Barack Obama in. We waren toch allemaal ontroerd toen hij aantrad? Of je nu vriend of vijand was, iedereen zag dat het een moment van historisch belang was. Nu is zijn presidentschap helemaal verwaterd, zelfs een duidelijke verkiezingsbelofte als het sluiten van Guantanamo Bay krijgt hij niet voor elkaar. Datzelfde zie je bij Henry VI: hij heeft een oprechte overtuiging, maar hij weet niet hoe hij ze kan realiseren in de samenleving.

De trilogie eindigt met Richard III. Voor het eerst sinds lange tijd is er vrede, en dan is er die ene man die vanuit persoonlijk ressentiment op de troon wil zitten en vervolgens alles doet om de macht te veroveren. Omwille van de macht zelf. Er is een prachtige scène, waarin hij de kroon draagt maar tegelijk doodongelukkig is. Hij weet niets met zijn macht te doen, dus beslist hij om verder te gaan met zijn moordpartijen, met zijn destructie. Tot hij uiteindelijk alleen overblijft.

Kortom, Shakespeare laat in zijn koningsdrama's zien hoe

macht positief kan zijn – dat vind ik zelf ook –, maar ook hoe ze erg snel kan vervallen in iets negatiefs. Dat onderzoek naar leiderschap, vandaag en morgen, voer ik aan de hand van deze stukken.

Is het ook een onderzoek naar uzelf als leider?

VAN HOVE: Uiteraard. Ik hoop natuurlijk dat ik Henry V ben. (*lacht*) Als baas van Toneelgroep Amsterdam heb ik macht, al noem ik het liever verantwoordelijkheid. Daar moet je zo goed mogelijk mee om proberen te gaan. Het lukt de ene keer al beter dan de andere. Ik ben weleens te heftig tijdens vergaderingen. Dus, zeker, niets van wat in die stukken zit, is mij vreemd.

U wil Henry V zijn, zegt u. De rationele leider die zijn gevoelens in zijn ambt weet uit te schakelen?

VAN HOVE: Niet helemaal. In het begin van het stuk pleegt zijn beste vriend verraad. Ondanks zijn emoties beseft Henry V dat hij tot een beslissing moet komen zonder aan favoritisme te doen. Dat lijkt rationeel, maar het is niet zo dat zijn emoties daar niet in meespelen. Als leider moet je beslissingen kunnen nemen waarvan je weet dat ze pijnlijk kunnen zijn voor jezelf.

De filosoof die me momenteel het meeste inspireert, is de Amerikaanse Martha Nussbaum. Haar levensproject draait erom te laten zien dat we wel kunnen willen om emoties en

politiek van elkaar te scheiden – waar ik tot voor kort ook voorstander van was – maar dat het gewoonweg niet kan. De aanslag op *Charlie Hebdo* in Parijs heeft dat nog eens duidelijk onderstreept: het hele idee van de *laïcité* is achterhaald. Nussbaum laat in haar boeken zien dat we emotie en religie – die uiteraard tot extremisme kunnen leiden – toch een plek zullen moeten geven in ons politieke bestel. Al weet ze zelf niet hoe haar zoektocht zal eindigen, maar dat is net boeiend.

Volgens Nussbaum is ook patriottisme een belangrijk en inspirerend gevoel voor de politiek. Dat is geen vanzelfsprekende gedachte in Europa en Vlaanderen vandaag.

VAN HOVE: We moeten af van onze clichégedachten daarover.

Wij zien patriottisme als een vorm van ons isoleren tegenover de anderen, maar dat hoeft niet zo te zijn. Dat probeert Nussbaum te beschrijven. Ik ben anders tegen patriottisme gaan aankijken door *Restrepo*, een documentaire van Tim Hetherington (oorlogsfotograaf die in 2011 stierf in Libië, nvdv.). Ik ben – of beter was – heel antimilitair, ik heb nooit legerdienst gedaan, maar door die film kreeg ik veel respect voor soldaten. *Restrepo* begint met een shot van jonge gasten die in een bus zitten op weg naar de luchthaven. Van hun gezichten lees je het verlangen af om te vertrekken. Ze komen terecht op een onooglijk plekje in Afghanistan waar je niet weet wanneer of vanwaar je beschoten zult worden. Ze zitten midden in een oorlog van en om niets zichtbaars. En ze vallen als vliegen. Het eindshot toont diezelfde bus die terugrijdt naar de luchthaven, met aan boord een handjevol jongens wier leven om zeep is, hun ogen zijn gebroken, er is niemand die zich nog om hen bekommert. Dat betekent patriottisme nu voor mij: dat je vanuit de overtuiging het goede te doen je leven wilt geven. Net zoals nationalisme is het zo'n woord waar

'Dat is de kracht van Shakespeare: hij laat ons altijd in onszelf kijken. Ook als hij over koningen schrijft, schrijft hij over ons.'

'Ik studeerde drie jaar rechten, maar ik ben van de ene dag op de andere gestopt. Plots wist ik waar mijn noodzaak lag: in het theater.'

ik van dacht dat ik wel wist hoe ik ertegenaan keek. Ik dacht dat ik er wel klaar mee was. Maar ik ben de laatste jaren gaan inzien dat die begrippen veel gecompliceerder zijn dan op het eerste gezicht lijkt.

U eindigt uw *Kings of War* met een totaal geïsoleerde, dolende Richard III. Ziet u nog wel hoop voor ons en onze leiders?

VANHOVE: Ik ben geen cultuurpessimist. Ik geloof in vooruitgang. We hebben de IJstijden overleefd, toen zullen mensen ook wel gedacht hebben dat dat het einde van alles was. Er is altijd ergens wel een kiempje dat – hop! – weer spruit en waar nieuw leven uit voortkomt.

We halen er even Sloterdijk bij. In *Woede en tijd* vraagt hij zich af: hoe kunnen we omgaan met de terugkeer van de woede in de 21^e eeuw? Hoe ziet u dat?

VANHOVE: Elke tijd heeft zijn boosheid. Heb je het ooit anders geweten? We moeten daar niet paniekerig over doen. Vandaag vertaalt de woede zich in extremisme en terrorisme, maar ik heb niet het gevoel dat dit leidt tot een totale malaise in de samenleving. Dat zijn brandpunten, en daar moet je natuurlijk goed mee omgaan. Hoe weet ik niet, daar zijn andere mensen beter in dan ik. Wat ik kan doen in mijn kunst is er de tegenbeelden van laten zien, ik noem het 'de verloren paradijzen', 'wat het zou kunnen zijn'. Of ik kan de uitvergrote gruweligheden tonen, en zo mensen de boosheid laten beleven die in ieder van ons zit. Het is heel belangrijk dat zoiets kan in de kunsten, want door de woede weg te drukken, ontstaat net de gruwel. Waarom zijn we vandaag zo verslingerd aan Richard III, die de ene moord na de andere begaat? Omdat we die diepe razernij toch ergens in onszelf herkennen. Dat is ook de kracht

van Shakespeare: hij laat ons altijd in onszelf kijken. Ook als hij over koningen schrijft, schrijft hij over ons.

Iets anders. In december gaat in New York de musical *Lazarus* in première die u samen met David Bowie gaat maken.

VANHOVE: Bij onze eerste ontmoeting zei Bowie tegen mij: 'This is my dream: a theatre play with my music.' Ik noem het dus geen musical, maar een muziektheaterstuk. Als ik iets ontdek heb in mijn gesprekken met hem, dan is het dat hij een kunstenaarsziel heeft. Hij is een zoekende artiest, geen commerciant – al heeft hij natuurlijk veel geld verdiend met zijn muziek. Wat hij wil maken, is een existentieel drama. Toen hij het zelf voor me voorlas, voelde ik meteen waar het over gaat: over een man die geen lust meer heeft in het leven, en wat gebeurt er dan? Bowie is ondertussen ook al 68, sterfelijkheid maakt deel uit van zijn leven, dat moet je niet onderschatten. Ik ben al sinds mijn jonge jaren een grote fan van hem. Ik kende zijn muziek al heel goed, maar ik moet er nu nog beter naar luisteren. Ik merk dat het heel urgent werk is, zelfs de songs van de minder bekende albums. Er zit veel woede in – *nasty songs*, noemt hij dat, maar ook veel romantiek en verlangen.

Bent u ook bezig met sterfelijkheid?

VANHOVE: Ja, dan zijn ze bij mij aan het goeie adres. We gaan allemaal dood, dat weten we allemaal en dat willen we allemaal niet. Dat is toch iets heel geks in ons? Enerzijds ensceeneer ik die politieke voorstellingen, maar ik maak natuurlijk ook heel ander werk dat draait rond de vragen: waarom zijn we hier, wat heeft dit alles van belang, waarom doen we zo raar met elkaar? Neem *Scènes uit een huwelijk*, *Persona*/Na de repetitie en *Kreten en gefluister*, naar films van Ingmar Bergman. ►

► **Na *Kings of War* encenseert u de komende drie jaar een stuk gebaseerd op een roman van Louis Couperus.**

VAN HOVE: Iedereen schrok daarvan. In Nederland is Couperus' werk vooral bekend geworden via televisieseries uit de jaren zeventig, kostuumdrama's of commerciële producties. En nu ga ik dat doen, ik, het uithangbord van een totaal andere vorm van theater. Bas Heijne (onder meer columnist voor *NRC Handelsblad*, nvdr.) heeft een essayistisch boekje geschreven over leven en werk van Couperus: *Angst en schoonheid*. Daarin noteert hij dat het zo jammer is dat in Nederland de existentiële onrust die in Couperus' werk zit helemaal verdwenen is achter het kostuumdrama. Ik wil die existentiële onrust op het toneel brengen, met een trilogie. Ik begin met *De stille kracht*, een roman over kolonisatie. Couperus schrijft over de spanningen tussen twee culturen. Het is geen zachtvaardig boek. Hij maakt duidelijk: 'tot mekaar komen ze nooit'.

Volgend jaar encenseer ik *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Dat is een groot familiedrama. Het gaat over jonge mensen die zich al stokoud voelen en stokoude mensen die absoluut niet dood willen en het stokje niet willen doorgeven. Ik sluit af met *De boeken der kleine zielen*, waarin hij een utopische, nieuwe maatschappij beschrijft. Ik raad iedereen aan Couperus een keer te lezen. Zijn werk is knap en dwingend. Je voelt dat het met bloed, zweet en tranen geschreven is. Het doet er echt toe. Het gaat ook over incest, over pedofilie... Die onderwerpen komen aan bod op een scherpe, meedogenloze, niet-politiek correcte manier. Daar houd ik van.

U vierde dit jaar grote successen, in binnen- en buitenland. In Londen kaapte u de belangrijkste theaterprijzen weg met *A View from the Bridge*. U won de Olivier Award voor beste regisseur, de Oscar in de theaterwereld. Wat doet dat met een mens?

VAN HOVE: Mijn werk werd in Londen tien jaar geleden nog 'Eurotrash' genoemd. Nu word ik overladen met elke prijs die je kunt bedenken en word ik omarmd door vriend en vijand. Het is heel fijn als je werk maakt waarvan je voelt dat het ertoe doet, dat het iets veroorzaakt. *A View from the Bridge* werd eerst opgevoerd in een middelgroot theater. Later werd het verplaatst naar de commerciële West End. Iedereen dacht dat het slecht zou uitpakken, want mijn voorstellingen worden daar als avant-garde gezien. Maar alles zat elke avond vol, zodat niemand nog kan zeggen dat een gedurfd voorstelling niet aardt in een commerciële omgeving. Dat is een missie in mijn leven: ik wil extreem werk maken voor een zo groot mogelijk publiek zonder één enkele toegeving te doen. Dat lukt mij vrij aardig. (lacht) Meer dan 180.000 mensen hebben *A View from the Bridge* ondertussen gezien. Crazy.

U werkt keihard. Kunt u wel genieten van uw succes?

VAN HOVE: Dat is soms een probleem, dat genieten. In april kreeg ik die Olivier Award tijdens een event van drie uur. De volgende ochtend om zeven uur vloog ik al terug naar Amsterdam om er te repeteren voor *Kings of War*, en dan sta ik daar weer met mijn voeten in de stront. Dan is het toch weer twijfelen. Ik beschouw toneel niet als mijn job, maar als mijn leven, als een eindeloze zoektocht. Toen ik Dora Van der Groen leerde kennen, was ik 23 of 24 jaar, en zij zei heel snel tegen mij: 'Tussen jou en het toneel is het een heel goed huwelijk.' Dat ben ik nooit vergeten, en het is ook gebleken. Een huwelijk, met voor-

en tegenspoed; met allebei de kanten van het toneel kan ik goed leven.

Ik ben heel blij hoe het leven voor mij gegaan is. Toen ik zeventien was, wist ik niet zo goed wat ik wilde. Ik studeerde daarna drie jaar rechten en was een goede student, maar ik ben van de ene dag op de andere gestopt. Plots wist ik waar mijn noodzaak lag: in het theater. Ik denk dat ik een heel goede advocaat had kunnen worden. In assisenzaken, dat is het enige wat me interesseert, omdat de menselijkheid daar een grote rol speelt. Maar ik weet dat ik ongelukkig geweest zou zijn als advocaat.

U hebt uw passie gevonden. Dat is niet voor iedereen vanzelfsprekend.

VAN HOVE: Je moet naar jezelf luisteren en de tijd nemen om te ontdekken wat je passie is. Als je niet zoekt, vind je niets. Ik heb jarenlang voor niets gewerkt, geld interesseerde me niet. Gisteren zag ik *Het Land Nod* van FC Bergman. Nadien vertelde iemand me dat die jonge acteurs loon hadden ingeleverd om het decor te kunnen betalen dat ze zo graag wilden. Dat is zo typisch, zo waren wij ook. Urgentie in je leven: dat creëert gelukkige mensen.

U bent ook razend ambitieus, natuurlijk.

VAN HOVE: Ambitie is niet vies, integendeel. *Kings of War* is een ambitieus project, in die zin dat het geen format is waarvan ik weet wat het einde zal zijn en of het zal lukken. Dat weet ik niet. Die zoektocht is voor mij ambitie. Mensen denken altijd dat ik een carrièreplan

heb, maar dat is niet zo. Iedereen dacht dat ik al na een jaar zou opstappen bij Toneelgroep Amsterdam, maar ik ben er nog. Onlangs stond in de kranten dat ik naar de KVS zou gaan. Ik weet van niks, hoor. Nu, het is ook fijn dat mensen je een beetje mythologiseren. Dat streelt de ijdelheid wel. (lacht) ☑

'Als ik iets ontdekt heb in mijn gesprekken met David Bowie, dan is het dat hij een kunstenaarsziel heeft. Hij is een zoekende artiest, geen commerciant.'

.....
Kings of War gaat op 5 juni 2015 in première tijdens de Wiener Festwochen en is vanaf 14 juni 2015 te zien tijdens het Holland Festival.
www.festwochen.at en www.tga.nl